

ЛІНГВОЕСТЕТИЧНА КОНЦЕПТОСИСТЕМА ПОЕТИКИ АЛЬБЕРА МОКЕЛЯ

LINGUO-AESTHETIC CONCEPTUAL SYSTEM OF ALBERT MOCKEL'S POETICS

Чистяк Д.О.,

orcid.org/0000-0003-0081-7806

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романської філології

Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка

Курганська А.Р.,

orcid.org/0000-0002-8651-5018

магістр кафедри романської філології

Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка

У статті аналізуються основні лінгвоестетичні та лінгвофілософські концепти провідного бельгійського поета-символіста та теоретика мистецтва Альбера Мокеля на матеріалі його теоретичної спадщини («Література образів» (1887 р.), «Про творців гармонії» (1887 р.), «Слово про літературу» (1894 р.), «Герой – Стефан Малларме» (1898 р.), «Поезія та Ідеал» (1905 р.), «Музика та Поезія» (1914 р.) та інші). Наголошується на значущості даного аналізу для подальшого дослідження художньої спадщини Альбера Мокеля та інших бельгійських письменників-символістів.

Ключові слова: бельгійський символізм, концепт, концептосистема, символ, поетика, образ.

В статье анализируются основные лингвоэстетические и лингвофилософские концепты знакового бельгийского поэта-символиста Альбера Мокеля на материале его теоретического наследия («Литература образов» (1887 г.), «О творцах гармонии» (1887 г.), «Слово про литературу» (1894 г.), «Герой – Стефан Малларме» (1898 г.), «Поэзия и идеал» (1905 г.), «Музыка и поэзия» (1914 г.) и другие). Внимание акцентируется на значимости данного анализа для дальнейшего исследования художественного наследия Альбера Мокеля и других бельгийских поэтов-символистов.

Ключевые слова: бельгийский символизм, концепт, концептосистема, символ, поэтика, образ.

The article is devoted to the critical study of theoretical concepts of Belgian poet-symbolist and symbolism aesthetician Albert Mockel on the basis of his theoretical works ("La Littérature des Images" (1887), "À propos des Harmonistes" (1887), "Propos de Littérature" (1894), "Stéphane Mallarmé. Un Héros" (1898), "Poésie et Idéauté" (1905), "Musique et Poésie" (1914) etc). Particular accent is placed on the importance of the analysis for the further studies of Albert Mockel's and other Belgian authors lyrics.

Key words: Belgian symbolism, concept, conceptual system, symbol, poetics, image.

Постановка проблеми. Творчість бельгійського поета та теоретика мистецтва А. Мокеля являє собою унікальне явище в поетичній традиції символізму. Як теоретик мистецтва А. Мокель став автором низки статей («Література образів» (1887 р.), «Про творців гармонії» (1887 р.), «Слово про літературу» (1894 р.), «Герой – Стефан Малларме» (1898 р.), «Поезія та Ідеал» (1905 р.), «Музика та Поезія» (1914 р.), які являють собою рефлексію поета над проблемами художнього тексту [9, с. 84], але найбільш узагальненим джерелом основних концепцій автора стало компаративне дослідження «Слово про літературу» (1894 р.), що постає надважливим джерелом для реконструювання авторської концептуалізації. Саме творчість письменників-символістів здається перспективною в царині концептуального аналізу (О. Кагановська, В. Ніконова, Л. Белехова, А. Бабушкін, В. Віноградов, О. Кубрякова, О. Воробйова, Д. Ліхачов та інші), адже симво-

лісти апелюють до когнітивних процесів у людському мисленні, пробуджуючи певні почуття в реципієнта, не називаючи об'єкт прямо, а лише навіюючи їх за допомогою прийому сугестії та процесу символізації словесних поетичних образів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художній текст слушно досліджується в руслі когнітивної лінгвістики, адже в процесі символізації мови та метафоризації художніх образів особливо важливим здається розкриття їхнього імпліцитного змісту й авторських світоглядних засад для глибшого розуміння франкомовного художнього тексту. У рамках когнітивної методології встановлено, що мову недостатньо розглядати лише як систему формальних структурно-семантичних засобів. На перший план виходять комунікативні, когнітивні та прагматичні аспекти функціонування мови, яка розглядається невідривно від її носія. За твердженням О. Кагановської [1], саме

в системі мовних знаків фіксується ментальна інформація, що може реалізовуватися у вигляді текстових концептів та мегаконцептів. Саме вони постають тими згустками інформації, які, поєднуючись у певні ментальні схеми (метамова фреймів і сценаріїв), передають інформацію читачу. Спираючись на ідеї С. Аскольдова [2], можна сказати, що створення і сприйняття концептів – двосторонній комунікативний процес, чим також підкреслюється комунікативна властивість тексту. Отже, концепт розглядається як ментальна одиниця людської свідомості, репрезентована в системі мовних знаків.

Оскільки прикметними рисами художнього тексту є художнє мовлення й естетична функція, особливої ваги набирає поняття «образ». Аналізуючи образний компонент у художньому тексті, В. Ніконова та Л. Белехова [3; 4; 5] наголошують на концептуальному значенні словесного поетичного образу, тобто на можливості реалізації текстового концепту в художньому образі. Саме образотворення посідає чільне місце в концепції бельгійського автора. У знаковій системі художнього тексту можна виділити концепт-ідею, виражену в художньому образі, що становить його інформаційне ядро. Якщо на імпліцитну ідею нашаровується образ, що виражається метафорично, то у своїй єдності вони можуть утворювати такий текстовий знак, як символ.

Таке положення здається актуальним у контексті творчості поета-символіста А. Мокеля, де всі структурні елементи поетичного твору часто набувають авторської інтерпретації на концептуальному рівні. Проте аналізу теоретичної спадщини автора присвячено небагато праць (М. Отген, П. Горсекс, Д. Чистяк), а поетична спадщина бельгійського письменника тривалий час взагалі залишалася поза увагою дослідників. Серед досліджень теоретичної думки А. Мокеля на особливу увагу заслуговують коментовані видання його теоретичних статей та трактатів [6; 7], дослідження авторської концептуалізації в напрямі бельгійського символізму [8; 9] і деякі започатковані нами спроби аналізу поетичної творчості автора [10; 11]. Однак дані розробки не можна вважати достатніми, адже, враховуючи значну кількість теоретичних праць і статей бельгійського теоретика мистецтва, важливим здається аналіз та синтез основних теоретичних положень естетичної платформи автора для підготовки подальших досліджень поетичної спадщини А. Мокеля.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення й аналіз лінгвоестетичних концептів,

які проходять крізь творчість поета, на матеріалі теоретичної спадщини письменника, із залученням методів когнітивного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Глибоко переймаючись проблемами мистецтва та поетичної творчості, А. Мокель не міг залишатися осторонь бельгійського літературного процесу. Так, у 1886 р., поруч із таким літературним угрупованням, як «Молода Бельгія», з'являється часопис «Валлонія», заснований А. Мокелем, який об'єднав довкола себе поетів-символістів, серед яких фігурують провідні постаті не лише Бельгії, але й Франції. Особливо вплинув на А. Мокеля С. Малларме, чий легендарні «вівторки» поет відвідує регулярно, де знайомиться із французьким письменником А. Жідом, листування з яким триватиме більше сорока років і становить важливе інформаційне джерело для аналізу світоглядних позицій автора. Найбільш узагальненим джерелом основних концепцій А. Мокеля стало компаративне дослідження «Слово про літературу» (1894 р.), що базується на аналізі творчості двох поетів – Ф. В'еле-Гріффена й А. де Реньє, чия творчість, на думку А. Мокеля, «служить ідеальним прикладом сучасної поетики» [6, с. 110]. Попередня назва трактату – «Два поети», але після довгої дискусії саме А. Жід наполов на фінальному варіанті – «Слово про літературу» [12, с. 104]. На схилі літ А. Мокель написав А. Жіду, що «і навіть через 28 років я не відходжу від своїх переконань 1894 р.» [12, с. 207], що свідчить про вірність автора своїм естетичним концепціям, викладеним у трактаті, та підкреслює їхнє значення для аналізу його творчості.

У своїй поетичній концепції А. Мокель надає поетичній творчості найвищого значення, а концепт КРАСА стає ключовим у його естетичній системі. Поет визначає КРАСУ як основну мету будь-якого мистецтва («le but du poème dont la fonction est avant toute chose de créer de la beauté» [7, с. 112]) та зазначає, що лише через КРАСУ мистецтво досягає ІСТИНИ. Для автора поетичне мистецтво являє собою не «строго впорядковані речення», КРАСА яких «темна і холодна» [7, с. 112], він прихильник гнучкого мистецтва, тож концепт РУХ виступає основною характеристикою всього, чому автор надає позитивного значення. Концепт РУХ є невід'ємною ознакою ЖИТТЯ яке, у свою чергу, нерозривно пов'язано з концептом ОПТИМІЗМ («La Joie c'est la libre expansion. La Douleur, c'est ce qui t'arrête. Que la vie contienne la Douleur, qu'importe? Elle est, et tu existes en elle. <...> Aime et agis pour la Joie d'être» [7, с. 115]). Даний концепт сягає корінням у філософську традицію індуїзму, у чому

і полягає суттєва відмінність поезики А. Мокеля від французької символістської школи з її декадентськими рисами.

Щоби реалізувати КРАСУ, автору знадобився особливий метод, яким, на думку А. Мокеля, є СИМВОЛ, адже лише символізація може передати трансцендентну ідею. Завдяки своїй неоднозначності та множинності інтерпретацій СИМВОЛ постає як поняття рухоме і гнучке, а ІДЕЯ, яку містить символ, розуміється як певний ідеальний конструкт, що реалізується в символі та втілюється за допомогою мовних засобів – «асамбляжу звуку і знаку» [6, с. 168], де знак розуміється як «образне вираження Ідеї» [6, с. 253], а звук – к реалізація МУЗИКИ. Стає очевидним, що символізацію А. Мокель вважає «найвищим рівнем образотворення в художньому тексті» [9, с. 84]. Автор багато уваги приділяє фонетичному оформленню художнього тексту, серед «звукових» концептів виділяємо концепти РИТМ і ГАРМОНІЯ. Важливо, що концепт РИТМ так само корелює з концептом РУХ, але на структурному рівні [6, с. 120].

Трансцендентність ІДЕЇ, у свою чергу, пояснюється тим фактом, що символ, у концепції А. Мокеля, апелює не тільки до розумових процесів мислення і сприйняття, але й до глибшого – до ДУШІ. Його можна досягнути лише за допомогою ІНТУЇЦІЇ. Тобто саме інтуїція сугестує досягнення символу. Концепт СИМВОЛ, на думку А. Мокеля, складається з поєднання різних об'єктів, які пробуджують певні почуття в реципієнта [6, с. 74]. У цьому контексті А. Мокель поглиблює значення символу від «ідеї, втіленої у чуттєву форму» (Ж. Мореас) до розуміння символу як транслятора трансцендентних ідей [6, с. 81], що передбачає інтуїтивний пошук розпорошених елементів Ідеалу. Автор зазначає, що символ ізольовано не має значення, а в художньому тексті все набуває смислу лише в гармонійному поєднанні символічних образів [6, с. 86]. Отже, вводячи поняття символу, поети-символісти поєднують «літературу ідей» та «літературу образів» (“après une longue séparation la littérature des idées et images se réunissent <...> symbole – grande image qui s'épanouit sur une idée” [7, с. 255]).

Очевидною постає тенденція автора до сакралізації ДУШІ. Саме душа, яка перебуває в постійному русі, постає джерелом творчості. Таке розуміння корелює з романтичною концепцією, де ДУША посідала центральне місце в західноєвропейській традиції, адже романтики, на протипагу ЛОГОСУ, ставили поняття ірраціонального, душі та внутрішнього світу людини. А. Мокель вірить

в існування трансцендентної істини – невидимої та не підвладної розуму, тому й сакралізує душу. Концепт ІНТУЇЦІЯ так само має романтичне коріння, представлене, зокрема, в ідеях єнських романтиків та І. Фіхте. Душі також властиво бути вмістилищем ПРАГНЕНЬ та ПОРИВІВ, які утворюють ІДЕАЛ. Проте концепт ДУША – не єдина точка перетину ідей А. Мокеля та філософії романтизму. Не можна оминати романтичну концепцію СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ, зокрема синтез поезії та музики («Поезія – мова душі» [6, с. 184] так само, як і музика – «мова Ідеалу» [6, с. 55]). Ідея про те, що слово має стати музикою, була основою для різноманітних експериментів романтиків ыз мовою та просодією і знайшла своє продовження в поезиці символістів.

Отже, у концепції А. Мокеля ДУШУ та КРАСУ можна висловити лише через музику або через слово (“mon âme c'est Moi tout entier qui l'exprime par un chant” [7, с. 266]; “la Poésie est le langage de l'âme” [7, с. 266]). Варто зазначити, що на А. Мокеля, вочевидь, вплинули ідеї Р. Вагнера про музичну поезію та А. Шопенгауера, який також фіксував саме за музичним твором «можливість реалізації «Я» шляхом нівеляції свого суб'єктивного начала в тотальній присутності ідеальної музики» [9, с. 83]. Поети-символісти ставлять за мету пробудити в читача емоції, які зазвичай викликає музика, та реалізувати це завдання за допомогою поезії, яка, у свою чергу, відтворює стани душі та постає вербалізацією мови душі й ідеалу.

Висновки. У теоретичній думці А. Мокеля простежується чітка спіритуалістична концепція творчості. Автор розмежовує зовнішній світ та внутрішній світ, якому і надає найбільшого значення. Філософське підґрунтя поетичної концепції автора становлять ідеї філософії німецького романтизму (Й.Г. Фіхте, Ф.В.Й. фон Шеллінг, А. Шопенгауер), що яскраво простежується в наявності таких концептів, як ДУША, ІНТУЇЦІЯ, ІРРАЦІОНАЛЬНЕ, СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ (особливо поезії та музики), а також індуїстської філософської традиції, що реалізується в концептах ОПТИМІЗМ, РАДІСТЬ, ЖИТТЯ. А. Мокель – прихильник гнучкого мистецтва, тож концепт РУХ виступає основною характеристикою всього, чому автор надає позитивного значення. Його поетично-філософська теорія зводиться до пошуку «Я» як вищого начала – Абсолюту, який він ототожнює з концептом КРАСА. Саме у творенні краси автор вбачає мету будь-якого творчого акту. Для реалізації цієї мети А. Мокель вводить поняття СИМВОЛ, що реалізується у формі словесного поетичного образу в результаті

гармонійного поєднання категорій звуку, знака та смислу в художньому тексті. Пізнання символу, на думку автора, сугестує ІНТУЇЦІЯ, адже СИМВОЛ апелює до сакрального – до ДУШІ – сховища ІДЕАЛУ, розпорошеного в ПРАГНЕННЯХ.

Автор ототожнює концепти КРАСА та ДУША, що знаходять своє вираження лише в словес-

ній та музичній творчості. Саме ці два поняття проходять лейтмотивом через усю творчість письменника.

Перспективним вважаємо подальше дослідження лінгвостетичних та лінгвофілософських засад теоретичного доробку А. Мокеля та їх проєкції на літературну творчість автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИЙ ДЖЕРЕЛ:

1. Аскольдов С. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста* : антология. Москва : Academia, 1997. С. 267–279.
2. Кагановська О. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ ст.) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2002. 292 с.
3. Ніконова В. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра : монографія. Дніпропетровськ : ДУЕП, 2007. 364 с.
4. Ніконова В. Художній концепт: поетико-когнітивний підхід. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія «Філологія». 2006. Т. 9. № 2. С. 51–59.
5. Белехова Л. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : монографія. Херсон : Айлант, 2002. 368 с.
6. Mockel A. *Esthétique du symbolisme / Étude par M. Otten*. Bruxelles : Palais des Académies, 1962. 256 p.
7. Gorceix P. *Albert Mockel : Propos de littérature, Stéphane Mallarmé, un héros et autres textes*. Paris : Honoré Champion, 2009. 286 p.
8. Чистяк Д. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі : монографія. Київ : Радуга, 2016. 272 с.
9. Чистяк Д. Текстова концептосфера бельгійського символізму в теоретичних працях Альбера Мокеля. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2014. № 11. Т. 2. С. 83–85.
10. Чистяк Д., Курганська А. Художня концептосфера першостихії «ВОГОНЬ» у збірці «Сяйва» Альбера Мокеля. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія «Філологія». 2018. Вип. 19. С. 163–169.
11. Курганська А., Чистяк Д. Художня концептуалізація архетипу води у ліриці А. Мокеля. *Південний архів*. Серія «Філологічні науки». 2017. Вип. 67. С. 110–112.
12. Gide A. et Mockel A. *Correspondance (1891–1938) / Édition établie, présentée et annotée par Gustave Vanwelkenhuyzen*. Genève : Librairie Droz, 1975. 348 p.